

Emîrî'nin İkinci Divânındaki Farsça Şiirlerinde Geçen Ayetler*

Yasemin YAYLALI**

ÖZ

III. Murad (ö. 1004/1595) dönemi şairlerinden olan Mehmed b. Musa Paşa'nın asıl adı Mehmed, mahlası Emîrî'dir. Soyu baba tarafından Candaroğullarına, anne tarafından Selçuklu âlimlerinden Fahreddin Râzî'nin (ö. 606/1210) torunu Pîri Mehmed Paşa'ya (ö. 939/1532) dayanmaktadır. Hayatına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan Emîrî'nin iki Divân'ı bulunmaktadır. Sûfî bir şair olan Emîrî, Mevlâna (ö. 672/1273), Şems-i Tebrîzî (ö. 645/1247 ?), Câmî (ö. 898/1492), Attâr (ö. 618/1221) gibi mutasavvîf şairlerden etkilenmiştir. Şiirlerinde Allah'ın sıfatlarına, peygamberin mucizelerine değinmiş; ilâhî aşkı ve sevgiliyi anlatmıştır. Ayrıca şiirlerinde ayet, hadis ve peygamber kıssalarına işaret etmiş; edebî sanatları çokça kullanmıştır. Söz konusu çalışmada Emîrî'nin hayatına dair bilgiler verilmiş ve Emîrî'nin İkinci Divân'ındaki Farsça şiirlerinde iktibas edilen ayetler tespit edilerek, incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emîrî, Divân, Kur'an, Ayet, İktibas.

ABSTRACT

Verses in Persian Poems Located at Emîrî's Second Diwan

Being poets of III. Murad (d. 1004/1595) period, Mehmed b. Moses Pasha's real name is Mehmed, and his pseudonym is Emîrî or referred to as Emir in his poems. His pedigree is based on the principalities Candaroğulları part of his father, and Fahreddin Razi's (d. 606/1210) grandson Pîri Mehmed Pasha (d. 939/1532) of Seljuk Scholars part of his mother. Emîrî whom there is not any knowledge in resources about his life has got two Diwan's. Emîrî, a Sûfî poet, was affected from poets such as Mawlana (d. 672/1273), Shams-i Tabrizi (d. 645/1247 ?), Jami (d. 898/1492), Attâr (d. 618/1221). In his poetry, he attributes of God, he touched on the miracles of the prophets; god of love and tell her lover. Also poetry in verses, hadiths and pointed to the Prophets; literary arts have used a lot. In his mentioned study information on the Emîrî's of life is given and the verses quoted in Persian poems at Emîrî's Second Diwan, were examined.

Key words: Emîrî, Diwan, Qur'an, Verse, Quotation.

* Bu çalışmada "Emîrî Divânı" konulu doktora tezinden faydalanılmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı.

Giriş

1. Emîrî'nin Hayatı

Hakkında tezkirelerde herhangi bir bilgi bulunmayan Mehmed b. Musa Paşa, III. Murad döneminde (1574-1595) paşalık yapan; ancak bu görevinden azl edilen XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerindedir.¹ Divânından anlaşıldığı üzere adı Mehmed², mahlası Emîrî'dir; ancak bazı şiirlerinde vezin gereği Emîr şeklini de kullanmıştır.³ Babası Candaroğulları beylerinden Musa Paşa⁴, annesi Pîrî Mehmed Paşa'nın kızı Hanım'dır.⁵ Emîrî kendi ifadesine göre Peygamber'in ashabından ünlü komutan Halid b. Velid'in (ö. 21/642) neslinden gelmektedir:⁶

خالد بن ولید نسلندن رضی الله تعالی عنه حضرت امیری محمد بیک کیم

Hâlid b. Velid neslinden Radyallahu Teâlâ anhü Hazret-i Emîrî Mehmed bey kim⁷

نسل خالد هر کجا باشد معین راه دین خالدی را یا الهی روز محشر کن خطاب

*Hâlid'in nesli her nerede olursa din yolunun yardımcısı olur,
Hâlid'e ey Allah'ım mahşer günü hitap et!⁸*

Emîrî'nin doğum yeri ve doğum tarihi hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Divânının sonunda düşürdüğü Türkçe bir tarih kıtasına göre 996/1587 yılında hayatta olduğu anlaşılmaktadır:⁹

*Tarîk-i nazma oldu ki çünkü râgib
Emîrî Hak ola daim nasîrin
Bu oldu hâtıra ilhâm-ı târih
Münâcâtı ola makbul Emîrin (996/1587)¹⁰*

Baba tarafından soyu 1292 yılında Kastamonu, Sinop ve çevresinde kurulan ve Oğuzların Kayı boyundan olan Candaroğulları Beyliğine dayanmaktadır. Oğuzların Kayı boyundan olan beyliğin dili Türkçe, mezhepleri Sünni-Hanefî'dir.¹¹

- 1 Yaylalı, Yasemin, *Emîrî Divanı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, danışman: Veyis Değirmençay, Atatürk Üniversitesi, 2013, s. 38.
- 2 *Emîrî Divanı*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü Nr: 3780, vr. 283^a.
- 3 Yaylalı, a.g.t., s. 29.
- 4 *Emîrî Divanı*, Ankara Milli Kütüphane Nr: A 85, vr.76^b.
- 5 Küçükdağ, Yusuf, *Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1994, s. 119.
- 6 Yaylalı, a.g.t., s. 29.
- 7 *Emîrî Divanı*, A Nüshası, vr.113^b.
- 8 *Emîrî Divanı*, A Nüshası, vr.113^b.
- 9 Yaylalı, a.g.t., s. 19.
- 10 *Emîrî Divanı*, İ Nüshası, vr. 181^a.
- 11 Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, II, s. 80.

Candaroğulları beyliği, Selçukluların hizmetinde bulunan Alp Arslan (ö. ?) ve oğlu Şemseddin Yaman Candar'la (ö. 708/1308) başlamaktadır.¹² Ancak Emiri'nin soy ağacını verdiği Farşça manzumesinde zikrettiği dedelerinden Alp Arslan'ın babası Nureddin (ö. ?) hakkında bir bilgi mevcut değildir.¹³

Emiri'nin soy ağacını verdiği manzumesi:

<p>ز درگاه خدا امید دارم نیاز دل مرا افتاد بی حد مرا رحمت کند خواهم که مولی بحمدلله به نیکی نام دارست به محشر می رسان تو خوش دل همه اخلاق آن افتاد مرغوب دیرن دوران کشید او گرمی و سرد کسان در خدمت او رو نهاده به خلق عالم آمد صاحب احسان شهادت نور دین آن نام آهاده دعای من به روحش باد اینها به راه دین کشید آن مرد عسکر همه ارواح ایشان تا شود شاد بگیرد در صلاح و زهد آیین نبیند در سؤال حشر زحمت مرا اشک ندامت چون حبابست</p>	<p>امیریم محمد نام دارم پدر موسی و جدم سرخ احمد دیگر ابراهیم آمد جد اعلی دیگر جدم امیر اسفندیارست دیگر جدم بایزید خان ابن عادل به عادل شد پدر هم میر یعقوب که داماد قرم خان بود آن مرد پدر او را که شمس الدین فتاده پدر شد شمس دین الب ارسلان پدر او را که نور الدین افتاده بگویند نسل خالد بود آنها به خالد سیف حق گفته پیمبر سلف را یا الهی رحمتت باد الهی گر کسی می گوید آمین امیری بنده را می کن تو رحمت ترا قطرات رحمت بی حسابست</p>
---	---

Emiri'yim, Mehmed'dir adım, Allah'ın dergâhından ümitliyim.

Babam Musa ve ceddım Sorh Ahmed, gönlümün niyazı sınırsız.

Diğer atam İbrahim geldi büyük dedem, bana rahmet etsin isterim Mevlâ.

Diğer atam Emîr İsfendiyâr'dır, Allah'a şükür ki iyi ada sahiptir.

Diğer atam Âdil oğlu Bâyezid Han, mahşerde ey Allah'ım sen mutluluk ulaştır!

Mîr Yakup da Âdil'e peder oldu, onun ahlâkının tümü beğenildi,

Ki o mert Kırım Han'ın damadıydı, bu dünyada o mutluluk ve mutsuzluk çekti.

Onun babası Şemseddîn olmuş, kimseler onun hizmetine yönelmiş.

Şemseddîn'in babası Alp Arslan, dünya halkına ihsanda bulundu.

Onun babası Nureddîn, onun adını o dinin nurlu şehidi koydu.

Derler Halid'in neslindendi onlar, benim duam onların ruhuna gitsin!

Halid'e Hakk'ın Kılıcı demiş peygamber, din yolunda kılıç çekti o mert asker.

Kılıc'a ey Allah'ım sen rahmet et, onların hepsinin ruhu şad olsun!

12 Öztuna, a.g.e., II, s. 81.

13 Yaylalı, a.g.t., s. 24.

*Ey Allah'ım eğer bir kimse derse âmin, iyilik ve zühdü adet etsin!
Emîri kuluna sen rahmet edersen, kıyamet günü sorguda sıkıntı çekmez.
Senin rahmet damlaların sonsuzdur, benim pişmanlık gözyaşlarım su kabarcığı gibidir¹⁴*

Candaroğulları Beyliği'nde Emîri'nin silsilesi sırasıyla: Nureddîn (ö.?), Alp Arslan (ö.?), Şemseddîn Yaman Candar (ö. 708/1308) , Emîr Yakup (ö. ?), Âdil Bey (ö. 764/1362?), Bâyezid (ö. 787/1385), İsfendiyâr Bey (ö. 843/1439), İbrahim Bey (ö. 847/1443), Kızıl Ahmed Paşa (906/1500'den sonra) ve son olarak Emîri'nin babası Musa Paşa (ö. 922/1516)'dır. Soy ağacını verdiği manzumenin sonunda yine Halid b. Velid'in neslinden geldiğini söylemektedir:

*Derler Hâlid'in neslindendi onlar, benim duam onların ruhuna gitsin
Hâlid'e Hakk'ın kılıcı demiş peygamber, din yolunda kılıç çekti o mert asker.¹⁵*

Emîri'nin amcaoğlu olan Şemsî Paşa da (ö. 988/1580), *Vikaye* adlı kitabında yer alan bir şiirinde soyunu Hâlid b. Velid'e dayandırmıştır¹⁶.

Emîri'nin soyu anne tarafından II. Bâyezid (ö. 918/1512) döneminde kadı ve baş defterdar olan; Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) döneminde de aynı görevine devam eden, Selçuklu âlimlerinden Fahreddin Râzî'nin torunu Pîri Mehmed Paşa'ya (ö. 939/1532)¹⁷ dayanmaktadır. Emîri, dedesinin vezir Pîri Paşa olduğunu şöyle anlatır:

*Ceddem olmuşdur vezir-i muktedâ
Pîri Paşa deyu olunmuş nidâ¹⁸*

Pîri Mehmed Paşa vezirliği yanında ilmi ve şairliğiyle de şöret bulmuş, Remzî mahlasıyla şiirler söylemiştir.¹⁹ Mürettep bir *Divânçe*'si olduğu kaydedilse de²⁰ elde mevcut değildir. Şiirlerinden geriye birkaç beyit kalmıştır. Bunlardan birkaç beyit:

*Şeb-i zülfünde kalanlar zulümât ile yürür
İrişen lebleri âbına hayat ile yürür
Zâhidi hasret-i mey söyle za'îf eyledi kim
Elde tesbih ü asâsı salavât ile yürür²¹*

14 *Emîri Divanı*, A Nüshası, vr. 76^b.

15 *Emîri Divanı*, A Nüshası, vr. 76^b.

16 Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi* (Haz. Bekir Sıtkı Dal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, II, s. 9-10.

17 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-yi Âmire, İstanbul 1333 hş, II, s. 111.

18 *Emîri Divanı*, İ Nüshası, vr. 283^a.

19 Latîfi, *Tezkiretü-ş-şuarâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, (Haz. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 276.

20 Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., II, s. 112.

21 Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü-ş-şuarâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Basımaevi, Ankara 1989, I, s. 419.

Emîrî'nin ölüm tarihine dair de kaynaklarda bir bilgi yoktur; ancak 1600'lü yılların ilk çeyreğinde ölmüş olması muhtemeldir.²²

2. Emîrî'nin Eserleri:

Emîrî, bir manzumesinde dört *Divân*'ının olduğunu; ayrıca *Aşknâme* ve *Îrâdetnâme* adlı iki mesnevisinin bulunduğunu belirtmektedir²³; ancak iki divânı²⁴ (*İkinci ve Dördüncü Divânları*) haricinde diğer eserleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.²⁵

Emîrî, Şems-i Tebrizî'nin tasavvuf alanında Farsça kaleme aldığı *Mergûbu'l-kulûb*²⁶ adlı eserini manzum olarak Türkçe'ye²⁷ çevirmiştir. Eser tövbe, Allah'ın zatı ve sıfatları, abdest, dünyayı terk etmek, tecrid ve tefrid, mağrifet, âşık ve fena olmak üzere on fasıldan oluşmaktadır. Mevlâna'nın *Heft Vadi*²⁸ isimli eserini de manzum olarak Türkçe'ye²⁹ çevirmiştir. Eser maksadın talebi, aşk, mağrifet, istînâ, tevhid, hayret ve fenafillâh olmak üzere tasavvufta aşılması gereken yedi vadiyi anlatmaktadır.³⁰

3. Emîrî'nin İkinci Divânı:

Emîrî, *İkinci Divân*'ını kabul görmesi ve azledildiği paşalık görevine yeniden getirilmesi için III. Murad'a sunmuştur.³¹ Emîrî bu *Divân*'ında Farsça şiirler yanında Türkçe şiirler de söylemiş; bunların içinde azda olsa Arapça mülemma beyitlere de yer vermiştir. *İkinci Divân* gazel, kaside, mesnevi, kıt'a, rubai ve müfret şiirlerden oluşmaktadır. Farsça 565 gazel, 3 kaside, 11 mesnevi, 55 kıta, 18 dubeyt, 20 rubai ve 101 müfret; Türkçe 257 gazel (1 tanesi Arapça-Türkçe mülemma), 2 mesnevi, 8 kıt'a ve 36 (1 tanesi Arapça) müfret manzumelerdir.³²

Emîrî, büyük sûfî şairlerden özellikle Mevlâna (ö. 672/1273), Şems-i Tebrîzî (ö. 645/1247 ?), Câmî (ö. 898/1492), Attâr (ö. 618/1221), Hâcû-yi Kirmânî (ö. 753/1352) ve Kemâl-i Hucendî'den (ö. 803/1401) etkilenmiş; *Divân*'ında bu şairlerden özellikle Mevlâna'nın şiirlerine yer vermiş, telmihlerde bulunmuş,

22 Yaylalı, *a.g.t.*, s. 21.

23 *Emîrî Divanı*, I Nüshası, vr. 283^a.

24 Emîrî, *Divan*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kısmı, Nr: 3780; Emîrî, *Divan*, Ankara Milli Kütüphane, Nr: A 85.

25 Yaylalı, *a.g.t.*, s. 46.

26 *Emîrî Divanı*, I Nüshası, vr. 1^b- 7^a

27 Şems-i Tebrizî, *Mergûbu'l-kulûb*, Kitaphâne-i Merkezi-i Dânişgâh-i Tahrân, Nr: 8004.

28 *Emîrî Divanı*, I Nüshası, vr. 7^b- 10^b.

29 Kaynaklarda Mevlâna'nın böyle bir eserine rastlanmamıştır.

30 Yaylalı, *a.g.t.*, s. 38.

31 Çiçekler, Mustafa, *Osmanlılar Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, danışman: Nazif Hoca, İstanbul Üniversitesi, 1989, s. 42.

32 Yaylalı, *a.g.t.*, s. 46-47.

diğer şairleri ya isimleriyle ya da eserleriyle anmıştır. Sûfi bir şair olan Emîrî, tasavvufî şiirler söylemiştir. Şiirlerinde Allah'ın sıfatlarına, peygamberin mucizelerine değinmiş; ilâhî aşkı ve sevgiliyi anlatmıştır. Ayrıca şiirlerinde ayet, hadis ve peygamber kıssalarına işaret etmiş; telmih, teşbih, tezat, tenasüp gibi edebî sanatları çokça kullanmıştır.³³

Emîrî inceleme konusu olan İkinci *Divân*'ındaki Farsça şiirlerinde Kur'ân'dan birçok ayete telmih ve iktibas yoluyla yer vermiştir. Bazı ayetleri bir kez, bazılarını iki kez, bazılarını ise daha fazla kullanmıştır. Çalışmada birden fazla geçen ayetlerin sadece bir örneği verilmiştir; diğer örneklerin sayfa ve beyit numaraları altta dipnotta belirtilmiştir.

Emîrî, Fâtihâ, Bakara, En'am, A'râf, Tevbe, Yûsuf, İsrâ, Tâhâ, Enbiyâ, Kasas, Yâsin, Zümer, Kalem, Mü'min, Kaf, Rahmân, Haşr, Talâk, Tahrîm, Kalem, İnsân (Dehr), Mürselât, Nebe, Alak, İhlâs Sûrelerinin bazı ayetlerinden iktibaslar yapmıştır.

Emîrî, bazen Hz. Muhammed'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesine, güzel ahlakına, Hz. Ebubekir ile Mekke'den Medine'ye hicretleri sırasında Sevr mağarasına sığınmalarına, Allah'ın mahşerde ölüleri dirilteceğine inanmayan müşrike cevabına, Hz. Muhammed'e suikast düzenleyen Nadîr oğullarının ve onlara yardım vadeden münafıkların hâlinin beyan edilmesine; Hz. Ali gibi bir genç olmadığına; Hz. Şuayb'ın Medyen halkını doğru yola çağırırken müşriklerle mücadelesine ve onlarla arasında geçen konuşmalara; Hz. Mûsâ'nın Tûr-i Sina'da Allah'la konuşmasına, buzağıya tapan halkının bağışlanması için Allah'tan af dilemesine, Firavun'un sihirbazlarını yaptıkları hatadan dönmeleri için uyarmasına; Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin işledikleri günahtan pişmanlık duyarak babalarından kendileri için dua etmesini istemelerine temasta bulunurken; bazen kıyameti nitelerken, inkâr edenlerin hayvanlar gibi hatta onlardan aşağı olduklarına, Allah'a karşı gelmekten sakınanların cennetle ödüllendirileceğine, cehennemün küfrü seçenlerle dolmayacak kadar büyük ve geniş oluşuna, Allah'tan başka ilahlar edinmemek gerektiğine, Allah'ın verilen sözlerine bağlı kalınmasına dair emrine, hiçbir şeyin ebedî olmadığına ve geçici dünyaya bağlanmamak gerektiğine dair öğüt ve nasihatte bulunmuş; Allah'a tevekkül etmenin önemine, Allah'ın insana şah damarından daha yakın oluşuna, Allah'ın tek ve eşsiz oluşuna, yaratma kudretine, rahmetine, insana bilmediğini öğrettiğine değinmiş; tövbe ve istiğfarın önemine vurgu yaparken ve Kur'ân'ın insanlar için yol gösterici oluşunu vb. anlatırken ayetlerden iktibas yaparak anlatımı daha da güçlendirmiştir.

Söz konusu çalışmada Emîrî'nin *İkinci Divân*'ında yer alan Farşça şiirlerinde iktibas edilen ayetlere değinilmiştir. Bu ayetlerin kullanıldığı beyitler ayetlerin Kur'ân'daki sırasına göre dizilmiş; bir kez kullanılan ayetlerin metin içindeki yeri, beytin Türkçe çevirisinin yanında parantez içinde yazılmış; birkaç kez kullanılan aynı ayetlerin ise sadece bir örneğini verilerek metindeki yeri altta dip notta belirtilmiş; diğerleri ise altta onun yanında diğer örnekler şeklinde gösterilmiştir.

4. Emîrî'nin İkinci Divân'ındaki Farşça Şiirlerinde Geçen Ayetler:

4.1. Fâtiha Sûresi 2. Ayet: Bu ayette, hamdın sadece âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsus olduğu ifade edilmektedir.³⁴ Emîrî, üç yerde bu ayetten iktibas ettiği "*Rabbü'l-âlemîn*" lafzıyla Allah'ın âlemlerin Rabbi oluşuna ve herkesin rızkını verdiğine dikkat çekmektedir:

در عبادت باش تا آید یقین	رزق هرکس داد "رَبِّ الْعَالَمِينَ"
--------------------------	------------------------------------

*Herkesin rızkını verdi "Rabbü'l-âlemîn"*³⁵, *ibadet et böylece olur yakîn*.³⁶

4.2. Bakara Sûresi 2. Ayet: Bu ayette, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğine koşulsuz inanan sakınanlar için hidayet kaynağı ve yol gösterici olduğu ifade edilmektedir.³⁷ Emîrî, bir yerde değindiği beytin ikinci mısraındaki "*Huden li'l-muttekin*" ifadesiyle bu ayetten iktibas yaparak Kur'ân'ın sakınanlar için rehber olduğuna dikkat çekmiştir:

بس بود قرآن مرا تحفه "هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ"	بر زبان آور تو شکر رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
--	---

*Sen dilinle şükret "Rahmeten li'l-âlemîn"*³⁸, *Kur'ân benim için yeterli hediyedir "Huden li'l- muttekîn"*.³⁹ (18/7)

4.3. Bakara Sûresi 117. Ayet: "Ol" (der), o da oluverir" anlamındaki *kün feyekûn* ayeti Kur'ân'da aynı anlamda yedi ayette geçmektedir. *Kün*, Allah'ın gücünü, kudretini ifade etmektedir. Allah bir şeyi yaratmak istediğinde bunu *kün* emriyle yapar. Bu ayet genelde şairlerce *kün* ve *kün feyekûn*'un mazi hali olan *kün*

34 Keleş, Reyhan, *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*, Kitabevi, İstanbul 2016, s. 45.

35 Rabbü'l-âlemîn: Âlemlerin Rabbi, "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." (1. Fâtiha, 2); "Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur." (37. Sâffât, 182).

36 Yaylalı, a.g.t. (Metin) s. 18, b. 2; Diğer örnekler: 17/10, 25/1.

37 Dihkân, Ekber, *Hezâr u Yek Nükte Ez Kur'ân-ı Kerîm*, İntişârât-i Hürrem, Kum 1389 hş, II, s. 695.

38 "Rahmeten li'l-âlemîn" ifadesi Enbiyâ Sûresi 107. ayetinden iktibas edilmiş olup, ileride Enbiyâ Sûresi 107. ayetinde açıklanmıştır.

39 Huden li'l-muttekin: (Allah'a karşı gelmekten) sakınanlar için bir yol gösterici, "Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir." (2. Bakara, 2).

fekân şeklinde kullanılmaktadır.⁴⁰ Emîrî, Allah'ın yaratma kudretine değinirken üç yerde kullandığı⁴¹ bu ayeti “*kün fekân*” lafzıyla iktibas etmiştir:

سایه ای "کُنْ فَکَانَ" بود اخلاص	سایان بر سرم ازین بادا
----------------------------------	------------------------

Bundan başıma gölgelik olsun, “Kün fekân”⁴² hükmünün gölgesi olur ihlâs. (146/2)

4.4. En'am Sûresi 16 Ayet: Bu ayette, kıyamet azabından sadece Allah'ın rahmetiyle kurtulabileceği vurgulanmaktadır.⁴³ Emîrî, bir yerde bu ayetten iktibas ettiği “*Zalike'l-fevzu'l-mübîn*” lafzıyla Allah'tan kendisine hidayet etmesini dileyerek mahşer günü bu azabı savuşturup, kurtuluşu yaşayanlardan olmayı ümit etmektedir:

می رسان بر من هدایت "ذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ"	سوی پیغمبر روم در روز محشر یا اله
---	-----------------------------------

Peygambere doğru giderim mahşer gününde ey Allah'ım, bana hidayet et, “Zalike'l-fevzu'l-mübîn”⁴⁴. (18/11)

4.5. A'râf Sûresi 87. Ayet: Bu ayette, Hz. Şuayb'ın davetini engellemeye çalışan Medyenli müşriklere onlar ile iman edenler hakkındaki hükmü Allaha bırakmayı önermesi anlatılmaktadır.⁴⁵ Hz. Şuayb, Allah tarafından tevhit inancını terk edip, uydurma ilahlara tapan Medyen halkını doğru yola çağırarak üzere gönderilmiştir. Ancak Medyen halkından müşrikler, insanların Şuayb peygamberle görüşmesini engellemeye çalışmış; müminleri korkutmuş ve ölümle tehdit etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Şuayb da onların bu davranışını kınamış ve Allah'ın bozgunculuk yapanları nasıl cezalandıracağını söyleyerek onlarla iman edenler arasındaki hükmü, hüküm verenlerin en hayırlısı olan Allah'a bırakmayı teklif etmiştir.⁴⁶

Emîrî bir yerde bu ayetten iktibas ettiği “*Hayru'l-hâkimîn*” lafzıyla dinin emirlerine uymak gerektiğine; zira bunların hüküm verenlerin en hayırlısı Allah'ın emirleri olduğuna vurgu yapmaktadır:

40 Keleş, *a.g.e.*, s. 60.

41 Yaylalı, *a.g.f.* (Metin) s.146/2; ; Diğer örnekler: 9/13, 22/14.

42 Kün fekân: Ol (dedi) ve oluverdi, “O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece “ol” der, o da hemen oluverir.” (2. Bakara, 117); “Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece, ona, “ol” dememizdir. O da hemen oluverir.” (16. Nahl, 40). (Diğerleri için bkz. 3. Âl-i İmrân 47, 59, 6. En'am 73, 19. Mer-yem 35, 36. Yâsin 82, 40. Mü'min 68.)

43 Dihkân, *a.g.e.*, I, s. 89.

44 Zalike'l-fevzu'l-mubîn: Bu apaçık bir kurtuluştur, “(O günün azabı) kimden savuşturulursa, gerçekten (Allah) ona acıdır. İşte bu apaçık kurtuluştur.” (6. En'am, 16).

45 Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyaner Vakfı Yayınları, Ankara 2013, I, s. 331.

46 Yiğit, İsmail, *Peygamberler Tarihi*, Kayhan Yayınları, İstanbul 2010, s. 379.

شکرله زان بود احکام "خَيْرُ الْحَاكِمِينَ"	کن اطاعت هرچه فرماید ترا شرع قویم
--	-----------------------------------

Sana hak din her ne buyurursa itaat et, Allah'a şükürler olsun hükümler "Hayru'l-hâkimîn"⁴⁷ (olan Allah) tandır. (18/8)

4.6. A'râf Sûresi 89. Ayet: Bu ayet ise Hz. Şuayb'ın kendisini ve inanları yurtlarından çıkarmakla tehdit eden müşriklere verdiği cevabı içermektedir. Hz. Şuayb'ı davetinden yıldırılmayan müşrikler, alay ve hakaretlerinden bir sonuç alamayacaklarını anlayınca ona ve ashabına atalarının dinine dönmezlerse, onları yurtlarından atacaklarına dair tehditler savurmuşlardır. Bunun üzerine Hz. Şuayb, Allah'ın lütfuyla hidayete ermişken batıla dönmenin Allah'a karşı iftira olacağını ve bunun onlar için asla söz konusu olmayacağını söylemiştir. Ve müşriklerin kötülüklerine aldırış etmeyeceklerini, Allah'ın iradesine teslim olduklarını; çünkü her şeyin O'nun iradesinde olduğunu ve son hükmü, fethedenlerin en hayırlısı olan Allah'a bıraktığını ifade etmiştir.⁴⁸

Emîri bir yerde değindiği "Hayru'l-fâtihîn" ifadesiyle bu ayetten iktibas etmiştir:

روز و شب دارم تمنا ای کریم و ای رحیم	ربنا افتح قلبنا اذ انت "خَيْرُ الْفَاتِحِينَ"
--------------------------------------	---

Ey Kerîm ve ey Rahîm! Gece gündüz (senden) isterim, ey Allah'ım kalpleri aç çünkü Sensin "Hayru'l-fâtihîn"⁴⁹. (18/12)

4.7. A'râf Sûresi 155. Ayet: Bu ayette, Hz. Mûsâ'nın buzağıya taparak büyük günah işleyen kavminin bağışlanması için seçtiği yetmiş kişiyle birlikte bağışlayanların en hayırlısı Allah'a tövbe etmek için Tûr-i Sinâ'ya gidişi anlatılmaktadır.⁵⁰

Hz. Mûsâ'nın Allah'ın vaadine uyarak Sinâ dağına gitmesinin ardından kavmi Sâmirî'nin yaptığı altın buzağıya tapmaya başlarlar. Hz. Mûsâ geri döndüğünde onların buzağıya taptıklarını görünce çok kızar. Daha sonra kavminin bu büyük günahattan pişmanlık duyduğunu görünce kavminin tövbe ederek bağışlanması için emredildiği üzere seçtiği yetmiş kişiyle birlikte Tûr-i Sinâ'ya çıkar ve orada Allah'tan "Sen bağışlayanların en hayırlısısın" diye af diler.⁵¹

47 Hayru'l-hâkimîn: Hüküm verenlerin en hayırlısı, "Eğer içinizden bir kısmı benimle gönderilen gerçeğe inanmış, bir kısmı da inanmamışsa, artık Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır." (7. A'râf, 87).

48 Yiğit, a.g.e., s. 383.

49 Hayru'l-fâtihîn, Fethedenlerin en hayırlısı, "Allah, bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer ona dönersek mutlaka Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah'ın dilemesi olmadıkça, sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimiz her şeyi ilmiyle kuşatmıştır. Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen fethedenlerin en hayırlısısın." (7. A'râf, 89).

50 Köksal, a.g.e., II, s. 76-77.

51 Yiğit, a.g.e., s. 465-466.

Emîri, bir yerde bu ayetten iktibas ettiği “Hayru’l-gâfirin” ifadesiyle bağışlayanların en hayırlısı olan Allah’tan bağışlanma dilemek gerektiğine vurgu yapmaktadır:

یاد حق می کن امیری اوست "حَیْرُ الْغَافِرِیْنَ"	مغفرت خواه و نیاز آور بنه سر بر زمین
---	--------------------------------------

Başını yere koyarak bağışlanma iste, yalvar! Emîri, Hakk’ı yâd eder, O, “Hayru’l-gâfirin”⁵² dir. (19/3)

4.8. Arâf Sûresi 179. Ayet: Allah’a inanmayan, O’nun varlığını, birliğini bildikleri halde bir inat uğruna O’nu inkâr edenlerin durumlarının anlatıldığı bu ayette onların hayvanlar gibi hatta onlardan daha aşağı oldukları anlatılmaktadır. Onların hayvandan daha aşağı oluşlarına Furkân Sûresi 44. ayette de dikkat çekilmektedir.⁵³ Emîri üç yerde⁵⁴ bu ayetten iktibas ettiği “ke’l- en’âm” lafzıyla bu dünyada hayvan hükmünde olmayıp, yaratılan her şeye ibret gözüyle bakmak gerektiğine; yoksa ahirette gözleri olup görmeyen, kulakları olup duymayan, adeta hayvanlar gibi yolca sapkın olanlarla aynı sonu paylaşıp cehenneme gideceğine dikkat çekmektedir. Emîri aslında kendine hitaben söylediği bu beyitte herkese seslenerek öğüt vermektedir:

مشو آنجا امیری "كَالْأَنْعَامِ"	هر چه بینی نظر به عبرت کن
---------------------------------	---------------------------

Gördüğün her şeye ibretle bak, Emîri orada “kel- en’âm”⁵⁵ olma.

4.9. Tevbe Sûresi 40. Ayet: Bu ayette Peygamber efendimizin Hicret esnasında Hz. Ebubekir’le Sevr mağarasına sığınmaları olayı anlatılmaktadır.⁵⁶ Emîri, “Sâ-niyesneyni iz humâ fi’l-gâri” ibaresiyle bir yerde bu ayeti iktibas ederek bu olaya değinmektedir:

52 Hayru’l-gâfirin: Bağışlayanların en hayırlısı, “Mûsâ, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca (bayıldılar). Mûsâ, “Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de bundan önce helâk ederdin. Şimdi içimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helâk mı edeceksin? Bu, sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırısın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen, bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen, bağışlayanların en hayırlısı” dedi.” (7. Arâf, 155).

53 Keleş, a.g.e., s. 94.

54 Yayıllı, a.g.f. (Metin) s. 40/12; Diğer örnekler: 89/9, 170/5.

55 Ke’l-en’âm: Hayvanlar gibi, “Ant olsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.” (7. Arâf, 179); “Yoksa sen onların çoğunun (söz) dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar.” (25. Furkân, 44).

56 Yılmaz, Mehmet, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s. 600.

"قَائِي أَنْتَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ"	يار غارم خیال جانان است
---	-------------------------

Mağara arkadaşım cananın hayalidir, "Sâniyesneyni iz humâ fi'l-gâri"⁵⁷. (131/9)

Hiz. Muhammed Mekke'den Medine'ye hicret ederken Hiz. Ebubekir'le birlikte müşriklerden Sevr mağarasına gizlenirler. Bu yüzden Hiz. Ebubekir'e mağara arkadaşı denilmiştir.⁵⁸

4.10. Yûsuf Sûresi 97. Ayet: Bu ayette, Hiz. Yûsuf'un kardeşlerinin yaptıkları hatayı anlayarak babalarından Allah'ın onları affetmesi için dua etmesini dilemeleri anlatılmaktadır.⁵⁹

Hiz. Yûsuf'un kardeşleri onu kıskandıkları için bir kuyuya atar ve babalarına da "onu kurt yedi" derler. Ancak oradan geçen bir kervan Hiz. Yûsuf'u kuyudan çıkarır ve Mısır'a götürüp köle olarak satar. Daha sonra Hiz. Yûsuf Allah'ın yardımıyla Mısır'da vezirliğe kadar yükselir. Hiz. Yûsuf kıtlık dolayısıyla Mısır'a gelen kardeşlerine kendini tanıtır, onları cezalandırmaz, onları affeder ve gömleğini kör olan gözlerinin açılması için babalarının yüzüne sürmesini ve tüm aile fertleri ile birlikte Mısır'a gelmelerini ister. Babalarının yanına geri dönen kardeşlerin gömleği yüzüne sürdüklerinde gözlerinin açıldığını görürler ve babalarına tüm olanları anlatırlar ve affedilmeleri için Allah'a dua etmesini isterler.⁶⁰ Emîrî bir yerde bu ayetten iktibas ettiği "*Kunnâ hâtîn*" sözüyle tıpkı yaptığı hatadan pişmanlık duyan Hiz. Yûsuf'un kardeşleri gibi işlediği günahıtan duyduğu pişmanlığını dile getirmektedir:

من همينم معترف بر قول "كُنَّا حَاطِينَ"	کرده ام تقصیر چندان شرمها دارم ازان
---	-------------------------------------

Suç işlemişim ondan öylesine utanç duyuyorum, ben aynı şekilde itiraf ediyorum "Kunnâ hâtîn"⁶¹ sözünü. (18/9)

4.11. İsrâ Sûresi 34. Ayet: Ahit, "bir işi yapmak üzere söz verme, yemin etme, anlaşma" anlamlarına gelmektedir. İsrâ Sûresi 34. ayette bu konuyla ilgili olarak

57 Sâniyesneyni iz humâ fi'l-gâri: O ikisi mağarada iken o, iki kişiden ikincisiydi, "Ona (Muhammed'e) yardım etmezseniz, bilin ki, inkâr edenler onu Mekke'den çıkardıklarında mağarada bulunan iki kişiden biri olarak Allah ona yardım etmişti. Arkadaşına (Ebu Bekir'e) "Üzülme, Allah bizimledir" diyordu; Allah da ona güven vermiş, görmediğiniz askerlerle onu desteklemiş, inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Ancak Allah'ın sözü yücedir. Allah güçlüdür, hâkimdir." (9. Tevbe, 40).

58 Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i Telmîhât*, Neşr-i Mitrâ, Tahran 1386 hş., 592.

59 Köksal, *a.g.e.*, I, s. 292.

60 Yiğit, *a.g.e.*, s. 345-348.

61 Kunnâ hâtîn: Biz, gerçekten suçlu idik, "Oğulları, "Ey babamız! Allah'tan suçlarımızın bağışlanmasını dile. Biz gerçekten suçlu idik" dediler". (12. Yûsuf, 97).

yetim, olgunluk yaşına gelinceye değin onun malına uygun olmayan bir şekilde yaklaşılmaması, verilen sözün ise yerine getirilmesi emredilmektedir.⁶² Emîrî bu ayete “*Evfû bi'l-ahdi*” yerine “*Evfû bi'l-uhûd*” ifadesiyle (ahit kelimesinin çoğulunu kullanarak) bir yerde iktibas etmiş ve verilen sözde durulmasının önemine ve gerekliliğine vurgu yapmıştır:

امیرى عهد خود را تو وفا کن	و قاله الله "أَوْفُوا بِالْعَهْدِ"
----------------------------	------------------------------------

*Emîrî sen kendi sözüne bağlı kal! Allah demiştir: “Evfû bi'l-uhûd”*⁶³ (237/2)

4.12. Tâhâ Sûresi 61. Ayet: Bu ayet, Hz. Mûsâ'nın, Firavun tarafından karşısına çıkarılan sihirbazları, “Allah'a karşı yalan uyduranlar, hüsrana uğrar” diyerek uyarması olayını anlatmaktadır.⁶⁴ Emîrî, “*Kad hâbe*” sözüyle bu ayetten bir yerde iktibas etmiştir:

مردہ شدہ امیری از فراق ت	من خاب كما يقول "قَدْ خَابَ"
--------------------------	------------------------------

*Emîrî senin ayrılığından ölmüş, (Allah'ın, kendisini kirleten) “Kad hâbe”*⁶⁵ dediği gibi. (54/5)

4.13. Enbiyâ 107. Ayet: Tüm kâinatın peygamberi olan Hz. Peygamber'in, Allah tarafından âlemlere rahmet olarak gönderildiği Kur'ân'da açıkça bildirilmiştir.⁶⁶ Emîrî “*Rahmeten li'l- âlemîn*” ifadesiyle bu ayeti üç yerde⁶⁷ iktibas etmiş ve Peygamber efendimizin âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olmasına değinmiştir:

بر زبان آور تو شکر رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ	بس بود قرآن مرا تحفه هُدَى لِّلْمُتَّقِينَ
---	--

*Sen dilinle şükret “Rahmeten li'l- âlemîn”*⁶⁸, *Kur'ân benim için yeterli hediyedir “Huden li'l-muttekîn”*.

4.14. Kasas Sûresi 30. Ayet: Bu ayet, Allah'ın Hz. Mûsâ'ya Tûr dağında nida etmesi ve ilk emirlerini bildirmesi hakkında bilgi vermektedir.⁶⁹ Hz. Mûsâ, Hz.

62 Yılmaz, *a.g.e.*, s. 145.

63 Evfû bi'l-uhûd: Vaatlerinizi yerine getirin, “Rüşüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.” (17. İsrâ, 34).

64 Köksal, *a.g.e.*, II, s. 49.

65 Kad hâbe: Hüsrana uğramıştır, “Mûsâ, onlara şöyle dedi: “Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır.” (20. Tâhâ, 61).

66 Keleş, *a.g.e.*, s. 143.

67 Yıllalı, *a.g.t.* (Metin) s. 18/7; ; Diğer örnekler: 33/5, 33/21.

68 Rahmeten li'l- âlemîn: Âlemlere rahmet olarak, “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (21. Enbiyâ, 107).

69 Keleş, *a.g.e.*, s. 159.

4.17. Yâsin Sûresi 78. Ayet: Bu ayet, müşriklerin önde gelenlerinden birinin Hz. Peygamber'in yanına elinde çürümüş bir kemik parçasıyla gelip onu ufalayarak "Böyle ufalandıktan sonra Allah mı bunu diriltecek?" sözüne karşılık Peygamber efendimizin "Evet seni de diriltecek ve cehenneme sokacak" cevabını vermesi üzerine indirilmiştir.⁷⁸ Emîrî öldükten sonra çürümüş kemikleri, Allah'ın diriltileceğini bir yerde bu ayetten iktibas ettiği "Yuhya'l- izâme ve hiye ramîm" ibaresiyle anlatmıştır:

حکم "يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ"	گر ز خاکم گذر کنی بینی
---	------------------------

Toprağımdan geçersen görürsün, "Yuhya'l- izâme ve hiye ramîm"⁷⁹ hükmünü. (185/3)

4.18. Zümer Sûresi 73. Ayet: Ayette, Allah'a karşı gelmekten ve günah işlemekten sakınanlara cennet kapılarının açılacağı ve orada ebedî olarak kalacakları zikredilmektedir. Özellikle bu ayetin "Fedhulûhâ hâlidîn" lafzı şairlerce çok kullanılmıştır.⁸⁰ Emîrî, "Fedhulûhâ hâlidîn" lafzıyla bu ayetten bir yerde iktibas etmiş ve günah işlemekten sakınanlara açılacak olan cennet kapılarının Allah'ın izzeti olduğunu ifade etmiştir:

این خطاب "فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ"	عزت قدر بلند تو بود
-------------------------------------	---------------------

Senin yüce izzetin olur bu "Fedhulûhâ hâlidîn"⁸¹ hitabı. (34/2)

4.19. Mü'min Sûresi 16. Ayet: Bu ayette, kıyamet günü nitelendirilmektedir. O gün Allah, mülkün kime ait olduğunu sorar ve yine mülkün sadece kendisine ait olduğunu vurgular. Ayette soruyu soran da, cevabı veren de Allah'tır.⁸² Emîrî bir yerde bu ayetten iktibas ettiği "limen" ifadesiyle ahirette işlenen tüm günahların ortaya çıkacağını ve mülkün tek sahibinin Allah olduğunun bir kez daha anlaşılacağını söyleyerek; ahirette pişmanlık duyanlardan olmamak için Allah'tan günahattan kaçınması için kendisine yardım ve merhamet etmesini dilemektedir:

78 Keleş, a.g.e., s. 174.

79 Yuhya'l-izâme ve hiye ramîmun: Çürümüş kemikleri (kim) diriltecek, "Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: "Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?" (36. Yâsin, 78).

80 Keleş, a.g.e., s. 179.

81 Fedhulûhâ hâlidîn: Ona ebedî olarak giriniz, "Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: "Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Öyleyse ebedî olarak ona (cennete) girin" (39. Zümer, 73).

82 Yılmaz, a.g.e., s. 469.

آخر آید چون ندا هر جا "لِمَنِ"	عصمت و رأفت میسر کن به من
--------------------------------	---------------------------

Bana gūnahtan sakınmaya ve merhamete imkân ver, sonunda nitekim her yerde "limen"⁸³ nidası olur. (258/19)

4.20. Mü'min Sûresi 44. Ayet: Bu ayette Hz. Mûsâ'ya iman eden bir müminin Firavun ve adamlarına şirki bırakıp, doğru yola dönmelerine dair nasihati anlatılmaktadır. Bu mümin Firavun ve maiyetine sonunda Allah'a dönüleceğini ve orada herkesin yaptıkları iyilik ve kötülüğün karşılıklarını göreceğini; zira Allah'ın kullarını hakkıyla gördüğünü söylemiştir.⁸⁴ Emîrî bir yerde bu ayetten iktibas ettiği "Basîrun bi'l-'ibâd" lafzıyla Allah'ın kullarını hakkıyla gördüğüne vurgu yapmıştır:

همه کس بر در تو رو نهادست	زهی وصفت "بصیرٌ بِالْعِبَادِ" است
---------------------------	-----------------------------------

Herkes senin kapına yönelmiştir, ne güzel senin "Basîrun bi'l-'ibâd"⁸⁵ vasfın. (6/1)

4.21. Kâf Sûresi 16. Ayet: Bu ayette geçen şah damarı terimiyle Allah'ın insana şah damarından daha yakın olduğu belirtilmektedir. Bu sözde ifade edilen yakınlık mecazîdir, Allah'ın ilim sıfatının bir ifadesidir.⁸⁶ Emîrî bir yerde bu ayetten iktibas ettiği "Habli'l-verîd" ifadesiyle, Allah'ın kullarına olan yakınlığını dile getirmiştir:

چون به سر عاشقان صبح سعادت دمید	ظاهر ازان در رسید معنی "حَبْلِ الْوَرِيدِ"
---------------------------------	--

Âşıkların üzerine mutluluk sabahı doğunca, ondan zahir oldu "Habli'l-verîd"⁸⁷ sözünün anlamı. (101/1)

4.22. Kâf Sûresi 30. Ayet: Buharî ve Müslim'in, Hz. Enes'ten rivayet ettikleri bir hadiste, cehennemın çok geniş ve büyük olduğu; dolmasının imkânsız olduğu ve küfrü seçenlerle dolmayacağı ifade edilmiştir. Bu ayette buna dikkat çekilmektedir.⁸⁸

83 Limen: Kimindir?, "O gün onlar ortaya çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün mülk (hükümlerlik) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır. (40. Mü'min, 16).

84 Çakan, L. İsmail-Solmaz, N. Mehmed, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 171.

85 Basîrun bi'l-'ibâd: Kullarını görür, "Size söylediklerimi hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını hakkıyla görendir." (40. Mü'min, 44).

86 Yılmaz, a.g.e., s. 193.

87 Habli'l-verîd: Şah damarı, "Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız." (50. Kâf, 16).

88 Yılmaz, a.g.e., s. 219.

Emîrî, “*Hel min mezîd*” ifadesiyle bir yerde bu ayeti iktibas etmiştir:

خلق زمين بشنوند نغره "هَلْ مِنْ مَزِيدٍ"	شوق تو بر دل رسيد مست شدم من ازان
--	-----------------------------------

Senin şevkin gönle ulaştı ben ondan mest oldum, yeryüzü halkı iştirler (Cehennem) “Hel min mezîd”⁸⁹ narasını. (101/2)

4.23. Rahmân Sûresi 26. ayet: Bu ayette, ömrün geçiciliği, bütün canlıların ölümlü olduğu ve her şeyin vakti gelince yok olacağı; o yüzden de geçici olan bu dünyaya ve dünya mülküne meyletmemek gerektiği anlatılmaktadır.⁹⁰ Emîrî, geçici olan bu dünyaya ve nimetlerine meyletmemek gerektiğini vurgularken bu ayetin tümünü biryerde iktibas etmiştir:

چون شود رغبتم به ملک جهان	وحى حق "كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ"
---------------------------	-------------------------------------

Hakk’ın “Küllü men ‘aleyhâ fân”⁹¹ vahyi varken nasıl olur dünya mülküne meylim. (17/2)

4.24. Haşr Sûresi 13. Ayet: Bu ayette Nadiroğullarının ve onlara yardım vadeden münafıkların hâli beyan edilmektedir. Hz. Peygamber Yahudi kabilelerinden Nadiroğullarına kendisine düzenledikleri suikast girişiminin cezası olarak on gün içinde yurtlarını terk etmelerini bildirmiş; ancak münafıkların başı Abdullah b. Übey b. Selûl ise onlara destek vereceğini vadederek bu emre uymamalarını istemiştir. Ancak münafıklar yardım etmemişlerdir.⁹² Emîr, “*Lâ yefkahûn*” ibaresiyle bu ayeti bir yerde iktibas etmiştir:

بر قبيل انهم "لَا يَفْقَهُونَ"	آنچنين افعال را می دان جنون
--------------------------------	-----------------------------

Böyle davranışları delilik bil, “Lâ yefkahûn”⁹³ kabilinden. (256/17)

4.25. Talâk Sûresi 3. Ayet: Tevekkülce “Allah’a güvenme, sığınma” demektir. Kula düşen O’na yalnız sözle değil, kalple, içtenlikle dayanmak ve O’nun yardımını istemektir. Bu ayette tevekkül edenleri Allah’ın ödüllendireceği vurgulanmaktadır.⁹⁴ Emîrî, bir yerde bu ayetten iktibas ettiği “*Haysu lâ yahtesibü*” lafzıyla her ne

89 Hel min mezîd: Daha yok mu?, “O gün Cehenneme, “Doldun mu?” deriz. O da, “daha yok mu?” der.” (50. Kâf, 30).

90 Yılmaz, a.g.e., s. 389.

91 Küllü men aleyhâ fân: “Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.” (55. Rahmân, 26).

92 Çakan-Solmaz, a.g.e., s. 527.

93 Lâ yefkahûn: Onlar anlamazlar, “Onların kalplerinde size karşı duydukları korku, Allah’a karşı duydukları korkudan daha baskındır. Bu, onların anlamaz bir toplum olmaları sebebiyledir.” (59. Haşr, 13).

94 Yılmaz, a.g.e., s. 538, 547.

sıkıntı olursa olsun daima tevvekkül etmek gerektiğine; zira Allah'ın kulunu hiç beklemediği yerden rızıklandıracağına dikkat çekmiştir:

به روز نو آید اگر غم دگر	بر آید به من "حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ"
--------------------------	--------------------------------------

Ertesi gün başka bir gam olursa, benim için belirir "Haysu lâ yahtesibü"⁹⁵. (266/7)

4.26. Tahrîm Sûresi 8. Ayet: Kur'ân'da tövbe kelimesi sıkça geçmekte ve müminlerin kurtuluşa ermek için Allah'a tövbe etmesi gerektiği ısrarla ifade edilmektedir.⁹⁶ Bu ayette "Allah'a tövbe edin" anlamındaki "Tûbû ilâllâh" lafzı "nasûh" kelimesi ile birlikte zikredilerek inananların Allah'a nasıl tövbe etmesi gerektiği buyrulmaktadır.⁹⁷ Buna göre tövbe eden kişi samimi bir şekilde, kararlılıkla ve bir daha pişmanlık duyulan işe geri dönmeyecek şekilde tövbe etmelidir.⁹⁸ Emîrî, bir yerde bu ayetten iktibas ettiği "Tûbû ilâllâh" lafzıyla seher vakti bir daha dönmek üzere günahlardan tövbe etmenin gerekliliğine değinmiştir:

بر آید از دل و جان هر سحرگاه	ندای نعره "تُوبُوا إِلَى اللَّهِ"
------------------------------	-----------------------------------

Seher vakti gönülden ve candan gelir "Tûbû ilâllâh"⁹⁹ narası. (22/4)

4.27. Kalem 4. Ayet: Bu ayette Peygamber efendimizin ne derece güzel bir ahlaka sahip olduğu vurgulanmaktadır.¹⁰⁰ Emîrî, iki yerde¹⁰¹ bu ayetten iktibas ettiği "hulukin azîmin" lafzıyla Hz. Peygamber'in güzel ahlakına dikkat çekmektedir:

مدح حسن خلقت آمد انه خُلِقَ عَظِيمٍ	یا رسول الله ز تو یابد شفا قلب سقیم
-------------------------------------	-------------------------------------

Senin güzel ahlakının methi oldu innehu "hulukin azîmin"¹⁰², ey Allah'ın resulü senle hasta kalpler şifa bulur.

95 Haysu lâ yahtesib: Hesaplamadığı yerden, "Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevvekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şeye bir ölçü koymuştur." (65. Talâk, 3).

96 Demirci, Mehmet, *Hadislerle Tasavvuf Kültürü*, Vefa Yayınları, İstanbul 2009, s. 71.

97 Yılmaz, a.g.e., s. 647.

98 Dihkân, a.g.e., I, s. 418-419.

99 Tûbû ilâllâh: Allah'a tövbe ediniz, Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlattır, gider. "Ey Rabbimiz! Nurumuzu bizim için tamamla, bizi başışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter" derler. (66. Tahrîm, 8).

100 Dihkân, a.g.e., II, s. 146

101 Yaylalı, a.g.t. (Metin) s. 31/1; ; Diğer örnekler: 29/9.

102 İnnahu hulukin azîmin: Şüphesiz o yüce bir ahlaklır, "Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin." (68. Kalem, 4).

4.28. İnsan Sûresi 1. Ayet: İnsanın yaratılışına dair bilgi verilen bu ayette “*Hel etâ*” lafzı “*Geldi geçmedi mi?*” şeklinde tercüme edilmekte ve birçok şair tarafından bu ifadeyle kimi zaman Peygamber efendimiz kimi zaman da Hz. Ali kastedilmektedir.¹⁰³ Emîrî de bir yerde kullandığı “*Hel etâ*” lafzıyla Hz. Ali’yi kastetmektedir. Zira beytin ikinci mısraında Hz. Ali hakkındaki sahih olmayan bir hadisten iktibas edilen “*Lâ feta*” (Genç yoktur)¹⁰⁴ ifadesi de bunu doğrulamaktadır:

آن شاخسار سبزه بستان "هَلْ أَتَى"	شیر ژیان عرصه میدان "لا فَتَى"
-----------------------------------	--------------------------------

“*Hel etâ*”¹⁰⁵ *bağının yeşil dalı*, “*Lâ feta*” *meşanın kürekten aslanı!* (39/8)

4.29. Nebe Sûresi 13. Ayet: Bu ayet, Allah’ın güneşi ısı ve ışık kaynağı olarak yaratması hakkındadır.¹⁰⁶ Emîrî bir yerde değindiği “*Sirâcen vehhâcen*” lafzını bu ayetten iktibas etmiştir:

دل ز آتش عشق تو منور	داغ دل من "سِرَاجًا وَهَاجًا"
----------------------	-------------------------------

Gönül senin aşk ateşinle nurlanır, gönlümün ateşi “*Sirâcen vehhâcen*”¹⁰⁷ dır. (84/11)

4.30. Alak Sûresi 5. Ayet: Alak Sûresinin ilk beş ayeti Peygamber efendimize indirilen ilk ayetlerdir. Allah, Hz. Peygamberin şahsında tüm insanlara hitap etmiş ve insana kalemle yazmayı öğretmiş; insan da bu kalem aracılığıyla Rabbi sayesinde bilmediğini öğrenmiştir.¹⁰⁸ Emîrî bir yerde kullandığı “*Alleme’l-insâne*” ifadesiyle bu ayete iktibas etmiştir:

اگرچه عنصر من خاک و باد و هم آبیست	زهی بشارت نیکو که "عَلَّمَ الْإِنْسَانَ"
------------------------------------	--

Her ne kadar özüm toprak, rüzgâr ve su olsa da ne güzel müjdedir “*Alleme’l-insâne*”¹⁰⁹ ayeti. (17/13)

103 Keleş, a.g.e., s. 252-253.

104 “Lâ seyfe illâ Zülfikâr ve lâ fetâ illâ ‘Alî” (Zülfikâr’dan keskin kılıç ve Ali’den başka genç yoktur) (Aclûni, Hadis no: 3069).

105 Hel eta: Geldi geçmedi mi? “İnsanoğlu, var edilib bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz, uzun bir zaman geçmedi mi?” (76. İnsân, 1).

106 Keleş, a.g.e., s. 261.

107 Sirâcun vehhâc: Aydınlatıcı kandil, “Alev alev yanan aydınlatıcı ve ısıtıcı bir kandil yarattık.” (78. Nebe, 13).

108 Keleş, a.g.e., s. 292.

109 Alleme’l-insân: İnsana öğretti, “İnsana bilmediğini öğretti.” (96. Alak, 5).

4.31. İhlâs Sûresi 1. ve 2. Ayetler: Peygamber efendimiz tarafından Kur'ân'ın üçte birine denk olduğu söylenen İhlâs Sûresinin ilk ayetinde Allah'ın tek ve eşsiz oluşu ve bu sıfatın Allah'tan başkasına nispet edilemeyeceği; ikinci ayetinde ise Allah'ın doğurmamış ve doğmamış oluşu; var oluş bakımından kimseye muhtaç olmayıp, her şeyin varlığının O'na borçlu olması dile getirilmektedir.¹¹⁰ Emîrî bir yerde bu iki ayetin tamamını iktibas etmiştir:

در زبان انس و جن وصف تو "اللَّهُ الصَّمَدُ"	ای صفات ذات پاکت "قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ"
---	---

Ey senin temiz zatının sıfatı "Kul huva'llâhu ehad"¹¹¹ sözüdür, insan ve cinlerin dilinde senin vasfın "Allâhü's-samed"¹¹² sözüdür. (6/11)

SONUÇ

Emîrî'nin *İkinci Divân*'ında yer alan Farşça şiirlerinde Kur'ân'dan Fâtihâ, Bakara, En'am, Arâf, Tevbe, Yûsuf, İsrâ, Tâhâ, Enbiyâ, Kasas, Yâsin, Zümer, Kalem, Mü'min, Kaf, Rahmân, Haşr, Talâk, Tahrîm, Kalem, İnsân (Dehr), Mürselât, Nebe, Alak, İhlâs Sûrelerinin belli ayetlerinden iktibaslar yapılmıştır. Emîrî, şiirlerinde dinî ve ahlakî konulara yer vermiş; öğüt ve nasihati ön planda tutmuş; bu sebeple de Kur'ân'daki belli ayetlerden iktibaslar yaparak vermek istediği mesajı daha da önemli ve etkili hale getirmeyi amaçlamıştır. Söz konusu ayetlerin çoğunun Divan edebiyatındaki şairlerin büyük kısmının da eserlerinde sıkça görülüyor olması dinî ve ahlakî içerikli eserlerde anlatılmaya çalışılan konunun ortak ve verilen mesajın da evrensel oluşundan kaynaklanmakla birlikte; elbetteki şairin mevzuya kendi yorumunu katmış olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Emîrî, inceleme konusu olan Farşça şiirlerinde anlatımı güçlendirmek için iktibas ettiği ayetlerle okuyucuya Allah'ın büyüklüğünü, yüceliğini, eşsizliğini, merhametini vb. sıfatlarını hatırlatmakta; isyan eden, dinin emir ve yasaklarını yerine getirmeyenlerin sonunu göstermekte; bunun yanında salih kulları bekleyen güzel hediye ve ihسانları göstermekte ve özünde insanı iyiliğe ve doğru yola sevk etmeyi hadeflemektedir.

110 Dihkân, *a.g.e.*, I, s. 72.

111 Kul huvallâhu ehad: "De ki: O Allah bir tektir."(112. İhlâs, 1).

112 Allâhü's-samed: "Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)" (112. İhlâs, 2).

Kaynakça

- ‘Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu’l-hafâ‘ ve Müzili’l-İlbâs*, Beyrut 1351, I-II.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-yi Âmire, İstanbul 1333 hş., I-III.
- Çakan, L. İsmail-Solmaz, N. Mehmed, *Kur’ân-ı Kerim’e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- Çiçekler, Mustafa, *Osmanlılar Döneminde Farsça Şiir Söyleyen Şairlerin Eserlerinin Yazmaları*, Yüksek Lisans Tezi, danışman: Nazif Hoca, İstanbul Üniversitesi, 1989.
- Demirci, Mehmet, *Hadislerle Tasavvuf Kültürü*, Vefa Yayınları, İstanbul 2009.
- Dihkân, Ekber, *Hezâr u Yek Nükte Ez Kur’ân-ı Kerîm*, İntişârât-i Hürrem, Kum 1389 hş., I-III.
- Emîri Divanı*, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü Nr: 3780.
- Emîri Divanı*, Ankara Milli Kütüphane Nr: A 85.
- Keleş, Reyhan, *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2016.
- Kınalızâde Hasan Çelebî, *Tezkiretü’ş-şuarâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu Basımaevi, Ankara 1989, I-II.
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013, I-II.
- Küçükdağ, Yusuf, *Vezir-i Âzam Pîrî Mehmed Paşa*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1994.
- Latîfi, *Tezkiretü’ş-şuarâ ve Tabsıratü’n-nuzamâ* (Haz. Rıdvan Canım), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000.
- Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hanedanlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, I-V.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, (Haz. Bekir Sıtkı Dal), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, I-II.
- Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i Telmihât*, Neşr-i Mitrâ, Tahran 1386 hş.

Şems-i Tebrizî, *Mergûbu'l-kulûb*, Kitaphâne-i Merkezi-i Dânişgâh-i Tahran, 8004 Numaralı Yazma.

Yaylalı, Yasemin, *Emîrî Divanı*, Doktora Tezi, danışman: Veyis Değirmençay, Atatürk Üniversitesi, 2013.

Yılmaz, Mehmet, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013.

Yiğit, İsmail, *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2010.

